

УДК 070:(008+7)

Марина Костенко,

викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

Висвітлено аспекти інформаційного забезпечення галузі художньої культури та мистецтва. Проаналізовано особливості типовидової класифікації галузевих бібліографічних посібників. Представлено результати бібліометричного аналізу вітчизняного мікропотуку бібліографічних посібників з художньої культури та мистецтва періоду 2009 р.

Ключові слова: художня культура та мистецтво; інформаційне забезпечення; бібліографічний посібник, бібліометричний аналіз.

Перспективи наближення України до світових стандартів розвитку держави значною мірою визначаються темпами гуманізації суспільства. Чільне місце серед факторів гуманітарного розвитку посідають надбання художньої культури та мистецтва. Світова практика показує, що належний рівень розвитку будь-якої суспільної сфери значною мірою визначається станом її інформаційного забезпечення. Сучасні культурологічно-мистецькі тенденції, характер професійних та непрофесійних галузевих інформаційних потреб сьогодення, якісні й кількісні зміни в системі галузевих інформаційних ресурсів зумовлюють необхідність оптимізації існуючих підходів до вирішення завдань інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва та дослідження сегментів системи засобів інформаційного забезпечення.

Окремі аспекти проблеми інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва досліджувалися рядом українських та російських авторів. Зокрема, на початку 1970-х років в одноіменному підручнику за редакцією Ю. Зубова [1] було узагальнено підходи колективу авторів – викладачів Московського та Ленінградського державних інститутів культури – до бібліографії мистецтва. В. Шемчук [2] зосереджується на інформаційно-аналітичній діяльності органів інформації з питань культури та мистецтва в Україні. Організація інформаційного

забезпечення галузі культури в Україні розглядалась В. Івашенко [3]. В. Бабичем та Л. Москаленко [4] висвітлювалися деякі аспекти інформаційного забезпечення культурології в Україні початку 1990-х років. Специфічні особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) охарактеризовані Л. Гутник і Г. Юхимцем [5]. Інформаційні ресурси з культурології становили предмет дослідження для Т. Добко [6]. В. Шульгіна [7] розробляє питання функціонування електронної бібліотеки НБУВ «Музична україніка». Музичний документ як об'єкт бібліографування розглядався також Л. Тупчійенко-Кадировою [8]. У ряді публікацій М. С. Костенко висвітлено окремі аспекти інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва [9, 10, 11, 12, 13]. Вторинні документи з образотворчого мистецтва вивчалися М. Шатровою [14]. Водночас дослідження системи бібліографічних посібників (БП) з проблем художньої культури та мистецтва як одного з засобів інформаційного забезпечення галузі до цього часу не здійснювалось.

Метою цієї статті є висвітлення аспектів типовидової класифікації БП із художньої культури та мистецтва й тенденцій їх випуску бібліотеками України у 2009 р.

Вітчизняні документи з художньої культури та мистецтва відображаються в посібниках різних бібліографічних систем [переважно державної (національної) і власне галузевої]. Державна бібліографія здійснює оперативне універсальне інформування про нові документи, опубліковані на території України. Галузева бібліографія художньої культури та мистецтва спрямована на інформаційне забезпечення зазначеної сфери з врахуванням як її специфіки, так і змісту галузевих документів.

Найповніше уявлення про вітчизняні документні потоки (у тому числі мікропотоки бібліографічних показників) надають універсальні державні БП Книжкової палати України ім. І. Федорова. Проте «літописи» не подають у систематизованому вигляді відомостей про нові видання відповідно до сучасної структури знань, що склалася в галузі художньої культури та мистецтва. Користуватися ними не завжди зручно, оскільки бібліографічна інформація розсіяна серед різних джерел (окремо реєструються книги, статті, твори мистецтва тощо). Крім того, говорити про універсальний облік документів у сучасних умовах можна лише зі значним ступенем умовності, зважаючи на існуючі проблеми функціонування вітчизняної системи обов'язкового примірника. Саме тому найбільш значущою ланкою вторинних ресурсів культурологічно-мистецького змісту є ресурси галузевої бібліографії, система яких

формується рядом вітчизняних інформаційних установ різного рівня – від національних до регіональних.

Найважливішими принципами побудови галузевої системи вторинних документів є принципи комплексності, єдиного підходу, спадкоємності, відкритості та змінюваності. Принцип комплексності дає змогу виділити в системі інформаційних ресурсів дві підсистеми – підсистему, що відображає загальні питання культурологічно-мистецького комплексу, та підсистему, що відповідає специфіці окремих галузей (напрямів) мистецтва й художньої культури. Реалізація принципу єдиного підходу надаватиме можливість досягати єдності в методиці бібліографування, процесі формування національної системи вторинних галузевих документів тощо. Врахування принципу спадкоємності забезпечуватиме оптимальне введення нових інформаційних джерел до масиву галузевих ресурсів, що склався історично. Принципи відкритості та змінюваності зумовлюють можливість оперативного реагування на виклики часу, притаманні інформаційному середовищу в сучасних умовах.

Поточні галузеві показники літератури з мистецтва завдяки цілеспрямованому добору документів покликані забезпечувати можливість орієнтуватися в основних напрямках сучасної художньої культури, мистецтва та науки про них, причому ефективність поточних показників визначається не лише повнотою інформації та їх оперативністю, а й логічністю застосованої класифікаційної схеми, розгалуженістю довідкового апарату. Однак, незважаючи на загальновизнану значущість сигнальної інформації, БП не можуть повною мірою виконувати функції розкриття змістовної структури документного потоку. Тому більш важливим залишається значення джерел реферативної інформації як невід'ємних складових системи галузевого інформування.

Одним із чинників ефективного інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва є створення системи посібників ретроспективної науково-допоміжної бібліографії, що передбачає, крім того, визначення типологічних засад їх класифікації. Найбільш прийнятними для вирішення завдань класифікації галузевих ретроспективних науково-допоміжних БП є поєднання підходів, узагальнених у підручнику за редакцією Ю. Зубова [1] та запропонованих Г. Швецовою-Водкою в навчальному посібнику «Вступ до бібліографознавства» [15]. Базуючись на їхніх положеннях, пропонуємо в системі ретроспективних науково-допоміжних показників з художньої культури та мистецтва позиціонувати такі категорії вторинних документів: універсальні,

загальногалузеві, проблемно-тематичні, персональні, покажчики періодичних видань та матеріалів з них, джерела метабібліографії.

Універсальні БП, як такі, що відображають документи всього універсуму знань, надають можливість (певною мірою) зорієнтуватися в міжпредметних зв'язках галузі. Загальногалузеві БП покликані з максимальною повнотою відображати весь комплекс питань певної галузі мистецтва чи художньої культури. Різноманітні аспекти проблематики окремих галузей культурологічно-мистецького комплексу охоплюють проблемно-тематичні посібники.

Важливого значення для персоніфікації художньо-творчого процесу в його історичному розвитку набувають персональні БП, переважають серед яких біобібліографічні джерела. Безперечною є науково-практична цінність покажчиків періодичних видань і матеріалів з них, оскільки опублікована в них галузева інформація досить часто не представлена в жодних інших опублікованих документах.

Відсутність у сучасній системі засобів інформаційного забезпечення художньої культури й мистецтва України багатьох жанрів ретроспективних БП та переважання в реальному масиві й потоці вторинних документів внутрішньокнижкових та пристатейних списків літератури висуває необхідність створення пошукових ключів до існуючої множини бібліографічних джерел. Подібні функції виконують покажчики метабібліографії.

Важливе місце в системі інформаційних ресурсів з художньої культури та мистецтва посідають БП творів мистецтва, серед яких виділяють ізографічні, нотографічні, фільмографічні, дискографічні джерела. Серед ізографічних видань позиціонуються покажчики державної бібліографії як джерела бібліографічної інформації про друковані твори образотворчого мистецтва, а також ретроспективні покажчики друкованих творів образотворчого мистецтва й тематичні ізографічні посібники як результат діяльності бібліотек з обліку власних фондів образотворчих видань. Оригінали творів образотворчого мистецтва бібліографуються в анованих каталогах художніх музеїв (у тому числі зведених) та каталогах виставок як джерелах відомостей про роботи митців та місця їхнього зберігання.

Як джерела бібліографічної інформації про музичні документи можуть розглядатися каталоги нових надходжень до фондів бібліотек та зведені каталоги нот. Найповніша інформація про нові вітчизняні нотні видання представлена в державних БП. До основних видів ретроспективних нотографічних видань належать загальні й тематичні нотографічні посібники, нотографічні покажчики з окремих проблем та питань музичного

мистецтва, персональні, рекомендаційні нотографічні посібники, а також репертуарні збірники й довідники для учасників музичної самодіяльності.

Джерелами дискографічних відомостей є переважно каталоги фонотек. Поточна фільмографічна інформація пропонується переважно на сторінках періодичних видань. Ретроспективні фільмографічні посібники представлені загальними й персональними покажчиками, каталогами фільмів, каталогами з окремих видів кінематографа, фільмографічними довідниками з окремих питань кіномистецтва в продовжуваних виданнях.

Певного значення для інформаційного забезпечення непрофесійних інформаційних потреб у галузі художньої культури й мистецтва набувають рекомендаційні БП, критеріями класифікації яких можуть слугувати такі ознаки, як вік користувача, визначеність інтересів та рівень обізнаності в проблематиці галузі тощо. Серед посібників для школярів та підлітків, які вирішують завдання щодо прищеплення навичок свідомого сприйняття явищ художньої культури, можуть диференціюватися комплексні посібники й покажчики з окремих видів мистецтва.

Рекомендаційні посібники для молоді традиційно були відображенням реальних відмінностей у рівні естетичного розвитку різних груп молоді та характері їхніх самоосвітніх запитів. Авторами підручника «Библиография искусства» в межах цієї групи посібників пропонувалось виділяти рекомендаційні списки підготовчого характеру, посібники на допомогу первинному ознайомленню з основами теорії та історії мистецтва й посібники для поглибленого вивчення теорії та історії мистецтва [1].

До категорії посібників для читачів з високорозвинутими естетичними запитами вищезгаданими дослідниками, натомість, належали покажчики, що широко розкривали проблематику мистецтва й основну літературу з неї, а також покажчики теоретичної літератури, тематичні й персональні рекомендаційні посібники [1]. Навіть за часів відносного розквіту рекомендаційної бібліографії художньої культури й мистецтва недостатньою методичною розробленістю відзначалася така ланка системи рекомендаційних БП, як покажчики для учасників художньої самодіяльності. Одним з компонентів системи засобів інформаційного забезпечення непрофесійних галузевих інформаційних потреб є поточні рекомендаційні покажчики з художньої культури та мистецтва.

Якість інформаційного забезпечення галузі визначається здебільшого також рівнем розвитку регіональної ланки інформаційних ресурсів. Пріоритетним напрямом діяльності бібліотек регіонального (як і місцевого) значення є формування ресурсів краєзнавчого спрямування.

Зокрема, обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) готують краєзнавчі універсальні, проблемно-тематичні, персональні БП, місцеві календарі знаменних і пам'ятних дат, поточні покажчики нових надходжень галузевих документів, а також збірники методичних бібліографічних матеріалів з мистецтва на допомогу масовим бібліотекам.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що послідовне й успішне вирішення проблеми ефективного інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва зумовлено вирішенням комплексу завдань теоретичного та прикладного характеру. Розробка достатньо стрункої схеми класифікації БП становитиме важливе підґрунтя для реалізації прикладних, зокрема бібліометричних, досліджень цієї важливої ланки системи засобів інформаційного забезпечення галузі.

Бібліометричний підхід до вивчення особливостей формування потоків документів передбачає врахування ряду вимог, пов'язаних з визначенням:

- напрямів бібліометричного дослідження;
- бібліометричних індикаторів і показників, які характеризують стан досліджуваного об'єкта;
- принципів формування репрезентативного вибору об'єктів та хронологічних меж дослідження.

Враховуючи зазначені вимоги, серед напрямів подальшого бібліометричного аналізу мікропотуку вітчизняних БП з художньої культури та мистецтва нами були окреслені такі: визначення типо-видової, тематичної, географічно-видавничої та мовної структури мікропотуку. Як бібліометричні індикатори розглядалися відповідні зони бібліографічного опису вторинного документа. Показниками, які характеризують стан розвитку мікропотуку БП, є структурована за типо-видовою, тематичною, географічно-видавничою та мовною ознаками кількість вторинних документів, що отримали самостійний бібліографічний опис у випусках щорічника Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Метабібліографія України» [16]. Дотримання принципів формування репрезентативного вибору об'єктів та хронологічних меж дослідження зумовило вибір в якості об'єкта дослідження сукупності 32 назв, відображених в останньому випуску покажчика «Метабібліографія України» БП, що були видані у 2009 р. бібліотеками різних типів, науковими установами, навчальними закладами й надійшли як обов'язковий примірник до фондів НПБУ.

За результатами здійсненого аналізу ми дійшли таких висновків щодо тематичної структури мікропотуку вітчизняних БП з художньої культури й мистецтва. Тематичний діапазон галузевих вторинних документів

представлений такими темами, як знаменні та пам'ятні дати, культура й мистецтво в цілому, музичне й образотворче мистецтво, дослідження народного мистецтва, діяльність діячів мистецтва окремих регіонів, творчість українських композиторів, діячі українського кінематографа, регіональні пам'ятки історії та культури. Результати аналізу вказують на нерівномірний розподіл БП у межах тем – від 15 видань, що стосувалися знаменних і пам'ятних дат, до двох видань з комплексу питань культури та по одному виданню з усіх інших тем у 2009 р. Типо-видову структуру мікропотоків бібліографічних джерел з художньої культури та мистецтва 2009 р. формують такі види науково-допоміжних, рекомендаційних та державних посібників, як календар знаменних і пам'ятних дат (16 видань); поточний бібліографічний список, інформаційний бюлетень і сигнальний посібник (по два видання відповідно); покажчик змісту календаря знаменних і пам'ятних дат, біобібліографічний нарис, біобібліографічний покажчик, персональний покажчик (по одному виданню кожного виду). Необхідно відзначити певну суперечність у позиціонуванні окремими укладачами своєї бібліографічної продукції. Зокрема, у бібліографічному описі двох видань зазначалося лише «бібліографічний посібник», що унеможливлювало віднесення цих документів до конкретного типу БП. Крім того, було виявлено, що один з календарів знаменних дат означений як методико-бібліографічний посібник (а такий жанр не включено до жодної усталеної класифікації вторинних документів). Аналіз географічно-видавничої структури мікропотоків БП з художньої культури та мистецтва 2009 р. показує, що лідером випуску галузевої бібліографічної продукції є Київ (13 видань, з яких вісім здійснені НПБУ; два – Книжковою палатою України та по одному – Київською обласною бібліотекою для дітей та видавництвами «Задруга» і «Вісник АНТ»). В усіх інших містах було видано від трьох (Дніпропетровськ) до двох (Херсон, Ужгород, Івано-Франківськ) та один (Запоріжжя, Чернігів, Луцьк, Донецьк, Суми, Хмельницький, Черкаси, Тернопіль) видань. Переважно більшість серед галузевих БП становлять видання, випущені редакційно-видавничими відділами ОУНБ. Крім того, поодинокі посібники, які видані видавництвами «Дике поле» (Запоріжжя), «Твердиня» (Луцьк), «Видавництво В. Падяка» (Ужгород), «Фоліо» (Харків), «Підручники і посібники» (Тернопіль). Структурування виявлених БП за мовною ознакою показало, що жодною іншою мовою, крім української, БП з художньої культури та мистецтва в країні не видавались.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що динамізм сучасного культурно-мистецького простору зумовлює зміни в системі засобів

інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва. Розвиток художньо-творчої й науково-практичної діяльності та інформатизаційні процеси викликають зміни в номенклатурі ресурсів, що пропонуються інформаційними установами для задоволення галузевих інформаційних потреб. Усе це породжує необхідність подальшої розробки класифікації та бібліометричних досліджень інформаційних ресурсів з проблем художньої культури та мистецтва.

Список використаних джерел

1. *Зубов Ю. С.* Библиография искусства : учеб. для библиотеч. факультета ин-тов культуры / Ю. С. Зубов, Е. П. Погорелая, А. М. Туровская ; под ред. Ю. С. Зубова. – М. : Книга, 1973. – 304 с.

2. *Шемчук В. К.* Інформаційно-аналітична діяльність органів інформації з питань культури та мистецтва в Україні / В. К. Шемчук // Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства : тези доп. всеукр. наук. конф. – К., 1993. – С. 86–88.

3. *Іващенко В. М.* Організація інформаційного забезпечення галузі культури в Україні / В. М. Іващенко // Бібліотека і час : ювіл. зб. до 130-річчя Парлам. б-ки України. – К., 1996. – С. 63–66.

4. *Бабич В. С.* Інформаційно-бібліографічне забезпечення культурології в Україні: стан, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. / В. С. Бабич, Л. В. Москаленко // КДІК. – К., 1995. – Вип. 3. – С. 208–216.

5. *Гутник Л. М.* Специфічні особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі образотворчих мистецтв НБУВ / Л. М. Гутник, Г. М. Юхимець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 7. – К., 2002. – С. 226–235.

6. *Добко Т. В.* Інформаційно-бібліографічні ресурси з культурології / Т. В. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 24–27; № 9. – С. 25–27.

7. *Шульгіна В.* Електронна бібліотека «Музична україніка» / В. Шульгіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 6. – К., 2001. – С. 162–167.

8. *Тупчієнко-Кадирова Л. Г.* Музичний документ: визначення поняття, класифікація та методика описування (на прикладі творчої спадщини композитора Ю. С. Мейтуса (1903–1997) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.10 / Л. Г. Тупчієнко-Кадирова ; Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. – К., 2005. – 20 с.

9. *Костенко М. С.* Інформаційні ресурси з проблем культури та мистецтва як об'єкт термінологічних розвідок / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук.

пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Ін-т держ. упр. і права. – К. : Четверта хвиля, 2009. – Вип. 3. – С. 113–119.

10. *Костенко М. С.* Особенности культуры и искусства как фактор развития первичнодокументного звена отраслевых информационных ресурсов Украины / М. С. Костенко // Книга и мировая культура : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (21–22 апр. 2010 г., г. Омск). – Омск : Омск-Вариант, 2010. – С. 63–69.

11. *Костенко М. С.* Репертуар вітчизняної книги з проблем культури та мистецтва (на основі бібліометричного аналізу галузевого документного потоку) / М. С. Костенко // Поліграфія і вид. справа. – 2005. – Вип. 41. – С. 89–96.

12. *Костенко М. С.* Формування вітчизняного документного потоку з проблем культури та мистецтва як напрямок розвитку термінологічних систем / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Ін-т держ. управління. – К. : Четверта хвиля, 2010. – Вип. 4. – С. 93–98.

13. *Костенко М. С.* Электронные ресурсы в системе средств информационного обслуживания культуры и искусства / М. С. Костенко // Документационная наука в информационном обществе : сб. материалов III заоч. науч.-практ. семинара (3–4 апр. 2008 г., г. Саратов). – Саратов, 2008. – С. 111–116.

14. *Шатрова М.* Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005) : монографія / М. Шатрова ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : Дятлик М. С., 2011. – 256 с.

15. *Швецова-Водка Г. М.* Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – С. 95–132.

16. *Метабібліографія України (2009) : покажч. бібліогр. посіб. / Держ. заклад «Нац. парлам. б-ка України» ; упоряд. І. А. Ігнатєцька ; наук. ред. В. О. Кононенко. – К. : Держ. заклад «Нац. парлам. б-ка України», 2010. – 248 с.*